

INTERVJU SA NEVENKOM RIKALO

Uglar | Data: 22 novembar. 2014

Trajanje: 79 minuta

Prisutni ljudi:

1. Nevenka Rikalo (intervjuirana)
2. Alisa Fejzi (osoba koja intervjuira)
3. Donjeta Berisha (kamera)
4. Jeta Rexha (osoba koja intervjuira)

Transkriptno označavanja simbola neverbalne komunikacije:

() – emocionalna komunikacija

{ } – intervjuirana objašnjava nešto koristeći geste.

Druge transkriptne konvencije:

[] - za bolje razumijevanje teksta

Detinjstvo

Nevenka Rikalo: Ja sam Nevenka Rikalo, direktor sam udruženja žena za pružanje pomoći “Ruka Ruci” iz Ugljara. Rođena sam 1957. godine u našoj Prištini i ceo život sam realizovala ili u Prištini ili u blizini Prištine. Osnovnu školu sam završila kao i detinjstvo provela u Kosovu Polju, zatim sam srednju školu završila u Prištini u Tehničkom centru. Nakon završetka srednje škole, upisala sam fakultet, međutim iz nekih razloga ga nisam završila, ali sam zato kasnije uspela da u malo starijem dobu završim Višu poslovnu školu, smer Informatika i statistika.

Što se tiče mog detinjstva, mogu da vam kažem da je ono bilo veoma lepo. Živeli smo u jednom okruženju gde su iz različitih krajeva Srbije, Kosova živeli ljudi. Moj tata je po profesiji bio motorvođa, železničar, tako da smo živeli u jednoj železničkoj zgradi i imalo je ljudi iz različitih krajeva. Mešale su se različite kulture i različiti uticaji. Mogu da vam kažem da smo imali sreće da budemo u blizini sa komšijama Albancima sa kojima smo imali izuzetno dobar odnos. Možda zahvaljujući tome jer je moja majka rodom iz Podujeva, a komšinica koja je udata u toj porodici je isto iz Podujeva, tako da smo se mi godinama družile i razvijale zajedničko prijateljstvo. Albanska deca su se družila sa srpskom decom i sa nama, normalno smo se igrali i družili, s tim što je jedan od uslova bio da deca albanske nacionalnosti znaju srpski jer mi tada nismo ni razmišljali da mi treba da znamo albanski. (smeši se)

Alisa Fejzi: Imate li još neku interesantnu priču iz detinjstva?

Nevnka Rikalo: Mi smo imali jednu staru baku iz Hrvatske, koja je gajila mačke i koja je izuzetno vodila računa da oko naše stambene zgrade, koja je inače bila sastavljena od tri zgrade u kojoj je živelo najmanje 50 porodica, uvek bude čisto, i stalno je organizovala neku ekološku akciju. Tako da smo mi zajedno sa njom stalno učestvovali u čišćenju naše sredine i uvek smo imali lepo uređen teren oko naše zgrade. Ona nam je i pored toga što smo redovno održavali čistoću nudila slatkiše i tako nas je jednostavno vaspitavala da moramo da budemo uredni, da moramo da poštujemo starije, a ujedno i da se družimo i da zajedno, timski uradimo neki posao.

Alisa Fejzi: Kakvi su bili vaši roditelji?

Nevnka Rikalo: Šta da vam kažem, moji roditelji su meni posebno dragi, kako god da okrenemo priču, svi volimo naše mame i tate. Mama je iz Srbije, tata je sa Kosova, oboje su rođeni 1934. godine. Kada su se oni uzeli, mogu vam reći da je mama bila mnogo naprednija u mnogim razmišljanjima jer je došla iz jedne porodice koja je već imala tradiciju da školuje decu, da se zapošljavaju, dok u tatinoj porodici je bilo vrlo

malo obrazovanih ljudi. Pod maminim uticajem tata je završio srednju školu, i posle je postao jedan od vrsnih majstora i stručnjaka na železnici. Tako da kad god se pojavila neka nova lokomotiva, neka nova serija šinobusa, lokomotiva, dizelki, parnjača, moj tata je uvek išao na stručnu edukaciju da nauči kako se te mašine voze da bi kasnije to svoje znanje preneo svojim kolegama.

Mama je imala veliki uticaj na tatu, jer je tata bio dosta patrijarhalno vaspitan, a mama sa naprednim shvatanjima, tako da, kad su dobili tri ćerke bilo je pitanje da li će još imati dece ili ne. Želim da istaknem da je 1957. godine, kada su mene uzeli iz bolnice, i kada su se vraćali kući mama i tata, tata je mene nosio kroz selo, pa su se mnogi ljudi čudili i govorili, "Gledaj ovog, nosi ćerku kroz selo!" Mušarac je mogao nositi samo sina, kao ponos, tada se samo sin računao kao dete.

Alisa Fejzi: Kakav je bio život kad ste bili mladi?

Nevenka Rikalo: Iako je samo jedna plata bila, samo je tata radio, mama nije, nas četiri smo ga dosta uvažavale i štitile ga, da ne radi mnoge poslove koje bi muškarac možda trebao da radi u kući jer je samo on donosio platu. Tako da mi nismo razmišljale da li je to muški ili ženski posao, mi smo mahom završavale sve – bilo da se iscepaju drva, donese ugalj, da se nahrane domaće životinje, da se obrađuje njiva, bilo šta... Nismo polagale mnogo na tu podelu rada... Mogu da kažem da nam je detinjstvo bilo srećno jer smo imale mogućnost da svake godine idemo na more, iako je bila jedna plata, da se pravi još jedan stambeni objekat, iako smo imali stan, pravili smo kuću...

Onda, mogli smo normalno da izađemo na igranku, na korzo, da prošetamo kroz Prištinu, idemo u bioskop, da se lepo obučemo... Hoću da vam kažem da u to vreme nije bilo nikakve klasne razlike, svi smo skoro jednako imali. Danas vi možete da vidite da deca koja su bogatija imaju patike od 100 ili 200 eura. Taj prestiž i takva moda tada nije postojala. Znalo se, svi smo imali univerzalne patike, sandale, eto po neki model je bio karakterističan za nas mlade, ali svi smo bili u istom rangju.

Jedan od događaja koji je meni bio interesantan je kada smo se jednog kišnog dana vraćali iz škole, ja sam uvek imala torbu na leđima {pokazuje rukama}, jer je mama praktikovala da nam kičma bude zdrava i prava, uvek nam je uzimala rančeve. Vraćajući se tako iz škole, zajedno sa albanskom i srpskom decom, sećam se da sam bila u trećem razredu osnovne škole, prolazili smo pored jedne barice, gde me je jedan dečak gurnuo, spotakla sam se i pala u vodu (smeši se), Onda je Sanija, naša komšinica, uzela moju tašnu i ponela je kući, ali je nije dala meni da je nosim, nego je odnela svojoj kući, osušila mi sveske i vratila mi je i knjige i sveske suve (smeši se). To mi je nekako bilo nešto najinteresantnije, a kad je moja mama pitala, "šta je bilo?" Ona je rekla, "Ma eto tako gurkali smo se malo, pa je Nena pala u vodu." "Dobro, Nena je pala, ali ti?" Ma kaže, "Znaš šta, nemoj tetka Bino da nas ispituješ, daj onaj tvoj hleb što si ispekla da jedemo, ja najviše volim da jedem tvoj hleb, više nego kod moje mame kad ona ispeče!" Znači, mi smo delili i dobro i loše, razumete, nikad nismo gledali da li ću ja da jedem kod njih ili oni kod nas. Družili smo se, mi smo išli kod njih da čestitamo Bajram, oni su dolazili kod nas na slavu. To je bilo jedno iskreno prijateljstvo, možda jer su njih dve bile žene iz istog mesta i volele da se njih dve druže.

Mladost

Tokom našeg odrastanja, pored odgovorne majke koja je tačno znala šta želi i šta želi da napravi od nas, stalno nas je usmeravala da moramo da se oslanjamo jedna na drugu, mislim na sestre. Ove dve sestre su mlađe od mene, jedna 2 i po godine, druga 5 godina mlađa od mene, ja sam bila najstarija. Stalno je majka govorila: “Vodi računa, ti si starija, moraš da im budeš primer, moraš da znaš šta treba da uradiš i kako ćeš to da uradiš. Morate da se oslanjate jedna na drugu, da se slušate, da se dogovarate.” Možda mi je to i kasnije pomoglo u životu, da ja uvek imam neku podršku i uvek tražim podršku. Ne samo da je pružim, nego tražim i od drugih da je daju. Tako smo i vaspitavane.

Podela poslova je bila u kući izuzetna, stroga. Ako je nedelje jedna kuvala, druga spremala, treća čistila, taj redosled se menjao, nikako nije moglo da jedna samo kuva ili jedna samo da sprema. Mami je predstavljalo zadovoljstvo da kada mi sve te poslove završimo možemo posle da se družimo sa našim drugaricama i drugovima. Izuzetno je bilo to kod nas da smo se jednako družili i sa muškarima i sa devojkama. Onda kroz to druženje je išao i dogovor za odlazak da li na korzo¹ u Prištinu da prošetamo od stare rodne kuće do “Avale”, tada se tako zvala kafana, do korzoa.

Ili od stare robne kuće do nove robne kuće, ta nam je relacija bila onako, interesantna (smeši se). Na tom korzou su bile dve kolone. Sa leve strane {pokazuje rukama}, ako krenete iz pravca nove robne kuće prema staroj robnoj kući, je šetala albanska populacija, a sa desne strane smo mi. Tako da su imala dva reda - jedan koji je išao uz ivicu, od stare robne kuće prema novoj robnoj kući, tako se vraćali, i mi isto tako sa desne strane smo šetali. Napravimo dva-tri kruga i onda idemo kući autobusom za Kosovo Polje.

Mogli smo da svraćamo u bilo koju kafanu, mada se retko tada odlazilo u kafane, ali zato je poslastičara bila interesantna i normalno pored značajnih spomenika koji su bili u našoj sredini. Mogu da vam navedem primer da sam i ja bila jedna od aktivistkinja koja je igrala dugo u folkloru, pa sam učestvovala na paradi koja je pripremana za 25. maj, za rođendan druga Tita, to je bila posebna jedna čast i manifestacija da mi učestvujemo na stadionu u Beogradu i da se preda štafeta drugu Titu, to je bilo daleke 1974 godine (smeši se). Tako da sam ja i tu ponosna, i na tu aktivnost, gde su zajedno na toj manifestaciji bila i srpska i albanska deca i svi smo gledali da to odradimo kako treba, da poštujemo jedni druge, da se držimo za ruke. Nije bilo onoga, {pokazuje rukama} on je Albanac, neću da mu prižim ruku, ili ona je Albanka, neću da govorim sa njom. Imali smo izuzetne koreografe koji su nam uvek govorili, što bi rekao drug Tito, da bratstvo i jedinstvo mora da se čuva kao zenica svoga oka. Tako smo se ponašali i bili vaspitavani da uvažavamo i poštujemo jedni druge.

Alisa Fejzi: Koji su bili izazovi omladine u Jugoslaviji?

Nevenka Rikalo: (uzdiše) Izazovi... Znate kako, bilo je interesantno, već sam vam navela, ko god je bio zainteresovan da uči, imao je mogućnosti da uči, bilo je besplatno školovanje, govorim one pozitivne stvari, jer te pozitivne stvari su i usmerile ljude da imaju kvalitetan i mnogo bolji život. Nemojte da mislite

¹ Glavna ulica, rezervisana za pešake.

da u to vreme nije bilo sekta, da nije bilo droge, da nije bilo silovanja, da nije bilo ubistava, ali je to bilo u mnogo manjoj meri nego što je danas. Ja mislim da zbog same izolacije ljudi, zbog previše obaveza roditelja, da ne mogu da budu sa decom, da ne mogu da razgovaraju, da ih prate, da vide šta njihova deca rade je veliki izazov da deca promaše onu pravu putanju kada treba da se obrazuju i da steknu jedno poverenje i kod roditelja i među sobom. Bilo je izazova da probamo drogu, to je ono bilo hajde da stavimo bensedin u vino, ili u koka kolu, da vidimo kako će to da reaguje.

To smo svi probali, videli da nešto nije interesantno ali nismo dalje nastavili jer čim vi imate neke druge aktivnosti, gde ste sportski predodređeni, da morate da idete na folklor, na vežbe... Tada smo imali omladinske sastanke kao članovi omladine, pa posle Saveza komunista. Znači šta znači biti predložen da budete član omladine? Moramo biti primerni, dobri đaci, da poštujemo jedni druge, da se ne svađamo, da ne pravimo probleme, da ne lažemo, da ne krademo. Čovek je morao biti pozitivan u svim poljima da bi mogao da bude član omladine. Kasnije sam postala i član Saveza komunista mada mi to nije mnogo značilo jer ja ne volim politiku (smeši se), više volim onaj praktičan rad i druženje među ljudima i da opet imamo taj neki odnos koji treba da negujemo i održavamo.

Aktivizam

Krenuli smo sa edukacijom žena prvo na šivenju i krojenju, (smeši se) to je bio jedan početnički kurs gde nam je Violeta Selimi pomogla. Ona danas radi u OESC-u, ona nam je bila prvi koordinator, eto Albanka, opet Albanka koja nam je pomogla... Ona nam je pomogla da se organizujemo i da nam dopremi materijal iz Prištine, da li je to bio materijal za šivenje ili za pletenje, ona nam je pomogla da krenemo sa tim našim aktivnostima. Mogu da vam kažem da je izuzetnu ulogu u našem radu imala Igbale Rugova, inače predsednica Kosovske ženske mreže. Ona je tražila sastanak sa nama da vidi gde radimo, šta radimo, kako radimo i da nas onda pozove da im se priključimo, što smo mi normalno i uradile. 2000. i 2001. godine mi smo već bile aktivistkinje koje su zajedno sarađivale sa Kosovskom ženskom mrežom. Ja to sa ponosom kažem da je to jedna od pozitivnih mera koje je, ne samo Igbala preuzela nego i članice iz drugih organizacija, jer je to značilo pružanje ruke pomirenja između srpske i albanske zajednice.

Mogu da vam navedem i da izuzetno dobru saradnju imamo i sa nevladinom organizacijom "Open Door", sa Belgjyzare Muharremi, tako se zove žena koja vodi tu nevladinu organizaciju. Sa njom organizujemo druge radionice koje promovišu ženska ljudska prava. Imali smo aktivnosti sa ženama i sa mladima. Period od 15 godina je dug period kada smo i same razmišljale i kada smo želele da mnoge probleme rešimo u zajednici. Najveći problem u početku, 2001. godine, je bilo očuvanje ženskog zdravlja. Dosta je bilo napada na ljude iz srpske zajednice. Zahvaljujući organizaciji "Kvinna till Kvinna" organizovali smo centre u selima gde smo pozivali doktorku koja je vršila preglede i kontrolu žena koje žive u selima. Onda smo organizovali radionice na preventivnoj edukaciji žena za očuvanje njihovog zdravlja.

Pratili smo njihovo psihičko stanje jer iz godine u godinu se žensko zdravlje narušavalo. Ako vi stalno živite pod nekim pritiskom, tenzijom, šta će sutra biti, bez finansijske podrške, u jednoj zatvorenoj sredini gde nemate neke normalne informacije. Jedna informatička izolacija, kretanje pod većitim stresom – da li

će biti razbijen autobus, pratnja KFOR-a, nedolazak lekara, nedostatak lekova, sve je to uticalo na samo zdravlje žene.

Zahvaljujuću Kvinni organizovali smo pet zdravstvenih centara gde su nam obezbedili saradnju direktori doma zdravlja iz srpske zajednice i vršili pregled tih svih žena. Tako da su žene nakon kontrole dobijale recepte, pa smo im mi nabavljale lekove, bilo u Ugljaru ili Kosovu polju ili iz Mitrovice, ali su žene bile obezbeđene sa lekovima. Onda je doktorka Zorica Jović obratila pažnju na korišćenje sredstava za umirenje, jer primetile smo da su mnoge žene tražile lekove Bromazepam, Bensedin, ili tako neki lek koji bih ih malo opustio da bolje spavaju. Naročito smo posle obratile pažnju na karcinom materice, na rak dojke, na dijabetes, na bolesti koje su podmukle a koje izazivaju stresovi i neredovne kontrole kod lekara.

Tokom svog rada sa ženama u ruralnim sredinama verujte da nam nije bio lak posao. Trebalo je prilagoditi vreme naših poseta i organizovanja naših aktivnosti prema vremenu žena na selu. Da ne pričamo da su to žene iz sredina gde se one mnogo ne druže međusobno, imaju samo jednu ili dve prijateljice kod kojih idu. Kad ih pozovete na jedan sastanak 15-ak žena to je bio problem da se one uključe i da otvoreno pričaju. Normalno da smo u početku dok nismo uspele da ih organizujemo, da se one otvore, da mogu međusobno da razgovaraju i da kažu šta imaju, taj proces je dosta bio težak i dug. Nama je trebalo jedno sedam-osam meseci da radimo sa tim ženama da one ne shvate da mi mislimo nešto uvredljivo o njima ili da imamo neku korist od toga jer smo došli kod njih.

Često se dešavalo kasnije da kada neka žena izjavi ili pita za neku bolest onda je bila izložena podsmehu drugih žena u selu jer su one razmišljale na takav način, "Aha, ona je bolesna od toga i toga. Ako kažem da sam bolesna od nečega, znaće celo selo da sam bolesna od pritiska, srca ili slično." Tada se smatralo da je sramota da se u javnost iznese ko od čega boluje. Tako da smo mi onako nenametljivo kroz neke naše upitnike i analize pratili njihovo stanje i počeli da ih otvaramo, da one budu otvorenije za razgovor. Kroz razgovor smo saznale da je veliki broj njih izloženo kako fizičkom tako i psihičkom nasilju.

Onda smo se okrenule da ih savetujemo kroz zdravstvenu edukaciju da prepoznaju nasilje, da prepoznaju kojoj vrsti nasilja su izložene. Kod njih da muž opsuje, da joj opali šamar, da je istera iz kuće, pa da se ona posle toga vrati, to je bila normalna pojava. Međutim kad smo mi počele da pričamo o vrstama nasilja, o podeli, koje su sankcije, kako se deluje, onda su se one ponovo zatvorile (smeši se). Shvatile smo da ne smemo da idemo na jedan direktan način, nego polako, postepeno.

Radile smo sa njima i ekonomsko osnaživanje, baš zbog toga da ojačaju svoju svest i svoj način razmišljanja, da mogu da steknu ne samo znanje nego i samopouzdanje da žena može nešto i sama da uradi. Izuzetno su hrabre bile kada je trebalo da se iznese mlečni proizvod, bilo sir, mleko ili jaja, na pijacu, uvek je na pijaci bilo više žena nego muškaraca. Ali novac koji one vrate kući sa pijace trebalo je dati mužu. Počele smo sa njima da pričamo da i one treba da budu te koje donose odluke kako treba novac da se potroši. Sve su one mahom pričale o tome da iako imaju novca za bilo koju aktivnost, ili bilo šta, prvo je bilo zdravlje dece i njihovo obrazovanje. Za žensko dete da li ima para ili nema, videće, ali za muško dete su forsirali da se pošalje van Kosova, da ode u Mitrovicu na studije, ili u neki drugi grad, da se obezbedi privatni smeštaj, dok za žensko dete to nije u tolikoj meri važno.

Počele smo na taj način da utičemo na njih da one prvo dođu na edukaciju, da mogu da pokrenu neki biznis. I mogu da vam kažem da smo organizovali jedno desetak žena koje su radile na proizvodnji kora za pitu, proizvodnji meda, dobile su plastenike, tako da su mogle zajedno sa muževima i članovima porodice da proizvode paradajz, papriku, zimnicu i onda te proizvode prodavali na pijaci (uzdiše). Najinteresantnije je to kad bismo pitali ženu kako se sada oseća kada je dobila plastenik na svoje ime, ona bi rekla, "Sad me muž bolje sluša!" (smeši se) To je nama govorilo da je postignut rezultat, da se kod nje menja svest, jer ako žena ima ekonomsku podršku i podršku porodice, mnogo bolje će i lakše ostvariti neke svoje namere nego kad je bez ikakvih sredstava.

Onda smo zajedno krenuli na zaštitu žena od nasilja u porodici gde smo imale dosta poteškoća, za tu aktivnost, ali nikada nismo otvoreno pričale da treba ta zaštita da se radi, nego smo uvek kroz neki primer, tokom rada na radionicama, sastancima, konferencijama, pričali iskustva drugih žena da bi one kroz ta iskustva prepoznale svoje potrebe i svoje probleme. Dosta je ovo sredina u kojoj žena teško sme da kaže da trpi određenu vrstu nasilja zbog same tradicije i vaspitanja, zbog samog odnosa prema nasilju, to je sramota. Iako neka porodica ne živi lepo, iako su i žena i deca izložena nasilju, pre će biti od same zajednice okrivljena žena, da ona nije sposobna da organizuje život, da bude manje maltretirana, da treba da bude poslušna. Tu podršku žena nikad nije imala, i čak i kad bi prijavila to nasilje od muža, ili od porodice, od svog svekra ili devera, nije tu podršku imala ni od svojih roditelja, roditelji su smatrali da je to žensko dete u tuđoj kući i da mora da se ponaša u skladu sa pravilima i merama koje određuje ta druga porodica u kojoj im ćerka živi.

Videći da sa ženama imamo rezultata (uzdiše) pokrenule smo inicijativu da radimo ne samo u Ugljaru, ne samo na teritoriji opštine Kosovo polje, nego smo pokrenuli zajedničke akcije sa još jednom nevladinom organizacijom "Naš dom" iz Novog Brda i nevladinom organizacijom "Luna" iz Priluzja. Sada su tri organizacije napravile jednu koaliciju za zaštitu žena od nasilja u porodici. Postale smo prepoznatljive po tome, da možemo da pružimo savete jer smo 2009. godine otvorile SOS savetovalište i mogu da vam kažem da smo imali dosta uspeha u tome. Imali smo pravnicu i psihološkinju koje su pružale i pravnu i psihološku i socijalnu pomoć ženama kada su one dolazile i tražile od nas da budu zaštićene. Posebno mogu da vam kažem da smo uspeli da ostvarimo saradnju i sa službenicima iz kosovske policije i službenicima centra za socijalni rad koji su redovni posetioci na našim radionicama koje održavamo sa ženama.

U toku 2013. godine imale smo šest radionica sa ženama iz srpske zajednice u ruralnim sredinama gde smo im pričali o Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici a ujedno i mehanizmima koji mogu da im koriste za zaštitu od strane Vlade Kosova. Što se te same zaštite tiče rezultati jesu naše pružene usluge, da tako kažem, gde je žena savetovana na koji način može da se zaštiti i koja sredstva da iskoristi. Verujte da iako su one dolazile po pravnu i psiho-socijalnu pomoć, retko koja od njih se odlučivala da izađe iz tog kruga nasilja. Ali mi smo imale i druge načine rada, na primer sa zajednicom...

U toku 2013. godine imali smo organizovanih šest radionica sa ženama iz ruralnih sredina na prepoznavanju nasilja u porodici. Na tim radionicama su obavezno prisustvali službenici iz centra za socijalni rad i predstavnici kosovske policije. Predstavnike iz sudstva nismo pozivali zato što su žene

zazirale od advokata i sudija jer je sam proces razvoda braka podrazumeva period kroz koji žena teško prolazi. Gledale smo da im pomognemo savetima da sama žena stekne samopouzdanje i da sama odluči da li će da se razvede ili ne. Uglavnom, jačali smo svest o tome da ne sme da trpi nasilje i da mora da pokaže razumevanje, da se ne svađa, da ne diže tenziju, a da iskoristi način da može da smiri muža i da dobije decu kao svoje saradnike u podršci protiv nasilja u porodici.

Izuzetno je to dobro bilo primljeno od strane ljudi iz Ugljara, jer kada smo počeli da organizujemo takve sastanke sastajali smo se u kafani, to je bila jedina muška kafana u koju su samo ulazili muškarci, žene nisu dolazile. I sad možete da zamislite kad mi organizujemo sastanak, dođu žene iz sela, i onda oni kažu, “Evo, sve su nepoštene žene ušle u kafanu. I sad ko zna šta će sad da pričaju pa da nam posle sole pamet kad dođemo kući!” (smeši se). Takvu su muškarci imali jednu svoju filozofiju, da je kafana bila jedino njihovo mesto okupljanja i informisanja, a da je ženi mesto u kući. Vremenom su prihvatili te naše radionice, okupljanja, odlaske, ekskurzije, posete Prišini, bilo Mreži ili nekoj drugoj organizaciji, kasnije su govorili ove više ne znaju gde idu, počele su da ne slušaju. Shvatili su da treba da se menja to stanje.

Ove žene su imale između 30 i 40 godina, to je generacija koja teško prihvata promene, da ne pričamo o ženama mojih godina, ja imam blizu 60 godina. Te žene već imaju jedno razmišljanje da ne treba neke stvari menjati, ja sam uvek za to, zašto da se ne izvrše neke promene, jer svaka promena, bilo loša ili dobra, donosi neko novo iskustvo, neki novi izazov. Tako da smo mi razbili tu jednu predrasudu, taj stereotip da samo muškarci trebaju biti u kafani. Sad je normalno da kad organizujemo sastanak, niko ne reaguje, to smatram našim uspehom, jer u početku smo morali da molimo žene da dođu na sastanak, sad im samo kažemo kada je sastanak i one dolaze.

Pored žena i njihove zaštite od određenih vrsta nasilja u porodici, shvatili smo da su i mladi izloženi nasilju, vršnjačkom nasilju, među mladima. Da i oni imaju neke svoje probleme, da previše imaju slobodnog vremena, da im je loše organizovan društveni život u ruralnim sredinama, da nemaju neke normalne uslove koje smo mi imali u ranijem periodu, na primer da mogu da se sportski razvijaju i društveno unapređuju. Vi u jednom selu niti imate dom kulture, dom zdravlja je u privatnoj kući, sportske stadione nemamo pokrivene, pa da imamo balon salu gde bi mogle da se održavaju aktivnosti u zatvorenom prostoru. Tek pre četiri godine smo dobili jednu balon salu u Begren naselju, tu su smeštena raseljena lica sa Kosova u društvenom smeštaju.

Onda smo zajednički sa mladima kroz istraživanja uočili da ni oni ne prepoznaju određene vrste vršnjačkog nasilja među mladima. Krenuli smo prvo sa upitnicima da bismo dobili neke podatke, na prvom mestu koje ih teme interesuju. Pa su se onda izjasnili da ih interesuju rodne uloge, polno prenosive bolesti, pa smo imali probleme sa ranom trudnoćom, sa ranim brakovima, nisu prepoznavali termine rod-pol, asertivno ponašanje, da ne pričamo o nekim drugim aktivnostima koje bi mladi želeli da pokrenu i na koji bi se način mogli organizovati. Zahvaljujući entuzijazmu ovih mladih ljudi, koji su inače igrali u folkloru kao i ja, formirana je jedna grupa od dečaka i devojčica tako da oni sada vežbaju folklor. Letos su bili na takmičenju u Bugarskoj, osvojili su prvo mesto. (smeši se) Problem je što mladi sada imaju previše slobodnog vremena, odlaze u kafiće, puši se, pije se, kocka se... Zahvaljujući zakonu, sada u blizini škole

ne mogu biti kockarnice, i da se prodaju cigarete maloletnim licima. Primetili smo da se poštuju ti zakoni, mladi malo negoduju, ali dobro je, jer treba da shvate da sistem vrednosti treba da se neguje i poštuje.

Ove 2014. godine imali smo tri multietničke radionice sa mladima. Družila su se deca iz Prištine, Gnjilana i iz naših srpskih sredina iz Novog Brda, Priluzja, Dobrotina, znači sa teritorije opština Kosovo polja, Gračanice, Prištine i Novog Brda i Vučitrna. Te tri multietničke radionice su nam pokazale da mladi imaju svoje probleme, bilo da dolaze iz ruralnih ili urbanih sredina. Prepoznali su zajedno da im nedostaju radionice za internet i informatiku, da nemaju kabinete za fiziku, hemiju i biologiju. Da imaju mnogo slobodnog vremena, pogotovu deca iz srpskih zajednica, da ne mogu da koriste teniske terene ili da organizuju neka druga takmičenja. Tako da, bilo šta da se odradi to mora da bude vezano za samo mesto gde postoji dom kulture ili uređen sportski teren. Na pitanje šta bismo mi mogli da pomognemo njima, predložili su da sami napišu jedan zahtev Ministarstvu obrazovanja da se obezbede sredstva kako bi se unapredilo njihovo znanje, bilo iz fizike, hemije, biologije ili fizičkog. Tražili su da im se ugrade toaleti, da imaju redovno vodu u toaletima, da ne budu to poljski toaleti napolju, već u okviru škole. Onda su bili interesantni naši učenici koji su rekli da nemaju uređen prostor, da im je hladno, da nema drva, da u pojedinim školama nema parnog grejanja...

Znači, to je bio prvi susret i razmena mišljenja među srpskom i albanskom decom, šta rade u slobodno vreme i koje primebde imaju na obrazovni sistem. Na naše pitanje šta bi voleli da organizujemo, da li posetu tvrđavi u Novom Brdu ili ako žele neki izlazak u prirodu, čisto da se malo bolje upoznaju, da se atmosfera napravi prijateljskom i da onda oni međusobno razgovaraju... Jedna devojčica je predložila: "Zašto ne bismo napravili izlet u Srbiju? Mi nikad nismo bili u Srbiji." Mi se našli zatečeni, ja gledam u Sevdiju Bunjaku iz udruženja "Kaljabrija", ona mi kaže, "Nevenka, ja sam šokirana da deca traže da idu u Srbiju, baš me je iznenadilo." (smeši se) Ja sam mislila da organizujemo jedan susret na Kosovu, računala sam da odemo do tvrđave ili kroz Prištinu da napravimo šetnju ili tako nešto, međutim, koleginica sa kojom inače radim je rekla, "A zašto da ne? Evo ja imam predlog." Ja kažem, "Pa dobro, hajde reci." "Mogli bismo da obiđemo manastir Dečane, kod Peći jedan manastir, Pečku patrijaršiju, Prizren i neka druga mesta, kulu² u Đakovici... Mogli bismo taj krug da napravimo i da vidimo i srpske i albanske vrednosti" (uzdiše). Deca su razmišljala i ja kažem, "Hajde da se ovako dogovorimo. Otidite kući, pričajte sa roditeljima da li hoćete da obiđemo Kosovo ili da idemo u Srbiju. Ako roditelji budu odlučili da ostanemo na Kosovu, idemo u posetu Kosovu." Međutim ona devojčica kaže, "Ja ću mami i tati da kažem da hoću da idem u Srbiju!" Zatim sam pričala sa Beti i Sevdom šta one misle, i one kažu, "Hajde da čujemo roditelje šta kažu." Nama se priključila još jedna nevladina organizacija, to je organizacija "Partneri u akciji" koju isto vodi Seveda, ali iz Gnjilana. Ona kaže, "Ja bih vodila decu, možemo da idemo, ali samo oni koji imaju lične karte." Seveda Bunjaku kaže, "Pa nisu samo lične karte, nego samo oni koji imaju saglasnost mogu da prođu granicu" (smeši se). Onda smo popričali sa roditeljima, roditelji nam daju saglasnost, mi organizujemo prevoz, i odemo na jedan dan u Prolom banju, a tamo je jedan prirodni fenomen koji se zove Đavolja varoš. Žao mi je što vam nisam pripremila slike, imam slike sa tog izleta gde su sva deca zajedno, gde idu zajedno prema toj planini i stubovima koje je priroda napravila, sa

² Tradicionalna albanska kuća.

kamenom gore na vrhu stuba koji stoji kao kappa {pokazuje rukama}. Tako da nam je prošao taj izlet i jedno iskustvo da ako nešto hoćemo da menjamo, možemo zajedno, da donosimo odluke i da zajedno radimo na poboljšanju i izgradnji mira. 15 godina je dug period života ne samo albanske i srpske zajednice pojedinačno, nego treba nastaviti zajedno u istom pravcu. Nije lepo živeti ni u izolaciji niti jedni pored drugih.

“Ruka ruci” je u septembru imala jednu radionicu na kojoj su prisustvovali predstavnici iz Centra za socijalni rad, iz Kosovske policije, iz Agencije za ravnopravnost polova, iz kancelarije Ombudsmana, došle su mnoge nevladine organizacije koje se isto bave zaštitom žena od nasilja i zaštitom ženskih ljudskih prava. Povod za tu radionicu je bilo pitanje: šta posle izlaska iz sigurne kuće? Mi celo vreme pričamo da srpske žene mogu biti smeštene u sigurnim kućama, mada smo imali izuzetnu saradnju sa NVO “Liria” koja je imala sigurnu kuću u Gnjilanu, i kada smo nekoliko puta pitali da nam pomognu za smeštaj žene koja želi da ide u sigurnu kuću, ranijih godina je bilo pitanje kako primiti žrtvu srpske nacionalnosti u albansku sredinu.

Zahvaljujući Nazi [Nazlie Bala] koja je vodila sigurnu kuću i koja je otvoreno rekla: “Nevenka, bilo koja žena da dođe kod nas prepreke su velike. Prvo, pitanje je promena sredine iz srpske u albansku, da li će vaša zajednica da shvati njen smeštaj, drugo pitanje je koliko moje žene koje pružaju pravnu i psihološku poznaju srpski jezik, pitanje je ako sastavimo Albanku i Srpkinja koje su izložene nasilju koliko će uvažavati jedna drugu... Pojavila bi se diskriminacija ako bismo malo više vodili računa o srpskoj ženi koja je smeštena kod nas u odnosu na albansku ženu. Ja ne bih volela da imam takve probleme.”

Tako da smo mi posle razmišljale da ženama koje imaju takav problem ne preporučujemo izlazak iz svoje kuće i odlazak u sigurnu kuću, nego da se na drugačiji način borimo. To smo radili uz pomoć medija ali i same zajednice. Često smo imali sastanke i sa muškarcima, sa liderima sela i onda im pričali o kaznama i načinu na koji mogu da utiču na muževe koji tuku svoje žene. Normalno da nismo objavljivali imena žrtava, pa da kažemo evo ovaj muž tuče svoju ženu, ali smo pričali o tome koje su sankcije, i na koji način se koristi zaštitni nalog, zabrana prilaska žrtvi... To je izvršilo jednu promenu svesti kod muškaraca, ne toliko koliko bismo mi volele, ali ima promena.

Mogu da vam ispričam jedan slučaj gde su baba i deda u braku skoro 50 godina. Deda je alkoholičar i onda on kad popije, on uzme štap i juri babu po dvorištu ili po kući da je izudara. Jednom prilikom vidim ja on se razvikao na nju, psuje je, ona izašla ispred kuće i ćuti. Ja u tom momentu priđem i kažem, “Znate šta, ako se ne budete smirili pozvaću policiju i prijaviti vas zato što ste vršili psihičko nasilje nad babom.” On mi kaže, “Ko si bre ti da se mešas u moj život i šta ću ja da radim? Moja žena, moje dvorište, moja kuća, mogu da radim šta hoću!” Ja kažem, “Nećete moći i pozovem mog kolegu policajca.” On dođe, pokupi dedu i deda se otrezni u zatvoru, (smeje se) tako da kada je shvatio da može neko da ga prijavi, onda se smirio. Kasnije mi ta žena kaže da je on više ne juri, samo me psuje, to mogu da podnesem. Ja joj kažem, “Ni to nećete da trpite više, samo mu recite da ćete me zvati, da ću ja prijaviti nasilje.”

Ta priča se pročula u selu i posebno me je iznenadilo kad je jedna žena iz Priluzja koja je prisustvovala jednoj našoj radionici rekla na sastanku: “Ja sam mom mužu rekla, ‘Kad je počeo da viče na mene, ja ću

da pozovem “Ruka ruci” pa ćeš ti da vidiš, ne smeš ni da vičeš na mene!’ On me pitao, ‘Kako ne smem da vičem na sopstvenu ženu?’ ‘Ne smeš da vršiš psihičko naselje nada mnom, sad ću da ti kažem koje vrste nasilja postoje, pričale su mi o tome” (smeši se).

Kod žene se vrši promena svesti, one prihvataju nešto, ali još uvek ne smeju da same stanu iza svog stava, nego kažu “Sad ću ja da zovem Ruka ruci!” (smeši se) To mi je bilo jako drago jer sam pomišljala da eto radimo tri godine, a da ja ne vidim nikakve promene kod žena. Međutim, tek kad neka od njih nešto kaže i kad shvatite da je to rekla u javnosti ispred drugih žena, onda nam je to velika satisfakcija. Pričati o nasilju, fizičkoj torturi, kada mlad čovek ne dozvoljava ženi da poseti svoju porodicu, ili kada je ekonomski obezvređuje, određuje joj količinu novca koju sme da potroši za jedan dan, to je stvarno omaložavanje i teško za podnošenje. (uzdiše)

Alisa Fejzi: Videli smo da ste imali mnogo uspeha sa ovom organizacijom, koje planove imate, koji su vaši snovi?

Nevenka Rikalo: Mogu da vam kažem ovo, “Ruka ruci” se zahvaljujući švedskoj organizaciji “Kvinna till Kvinna” i njenoj podršci razvila u jednu stvarno ozbiljnu organizaciju koja radi sa ženama. Mi smo zahvaljujući Kvinninoj podršci, uz podršku Violete Selimi, uz sastanke u “Mreži”, kontaktima sa drugim NVO, da li je to “Aureola” ili “Open door” ili “Motrat Qiriazhi”, meni je Marta [Prekpalaj] posebno draga osoba, iako je u Hasu³, volim da je vidim i pričam sa njom... Te aktivnosti su nam otvorile vrata gde smo našle snagu da krenemo zajednički u promociju zakona o ravnopravnosti polova, a imamo i mehanizme kako možemo to da ostvarimo. Nasilje kao nasilje je samo jedna od karika kojoj je žena izložena, mi moramo da razmišljamo i o položaju žena i u politici, i u obrazovanju, u zdravstvu, ekonomiji. Tako da nam je Zakon o ravnopravnosti polova otvorio vrata i mogućnost da možemo zajedno da radimo sa albanskim organizacijama na promociji tog Zakona, što smo već započeli, a i da pripremimo zajedničke aktivnosti albanskih i srpskih žena kako bi se predstavilo samo stanje i problemi žena koje žive na Kosovu. Zahvaljujući ovom poslednjem projektu koje podržava “Kosovska ženska mreža” mi imamo promociju Zakona o ravnopravnosti polova, gde smo na teritoriji opština Gračanica i Priština imali sastanak sa 90 žena, i odabrali po devet žena koje će pričati o problemima žena iz srpske i albanske zajednice. Za nekoliko dana organizovaćemo sastanak sa ženama poslanicama, gde će one čuti probleme i jedne i druge zajednice i onda da napravimo jednu zajedničku aktivnost da vidimo kako ćemo te probleme rešavati. Eto, meni je ta želja i taj san, da mi zajedničkim snagama utičemo na poboljšanje položaja žena bilo u srpskoj bilo u albanskoj zajednici. To možemo samo ako sedimo zajedno i pričamo, razmenjujemo iskustva, donosimo odluke i, kad već imamo mehanizme i zakone, to zajedno uradimo i nateramo druge da nas slušaju kako bismo unapredile naš položaj u našim zajednicama. (smeši se)

Rat

1999. godine kada su Albanci napustili Kosovo, bilo je nekakvo čudno vreme, ova politička situacija nije bila dobra ni Albancima ni Srbima. Dosta je došlo do razjedinjenja i netrpeljivosti i izgubili su se mnogi

³ Planinski, izolovani region na jugo-zapadu Kosova.

kontakti među prijateljima i između srpske i albanske zajednice. Mi nismo razmišljali da odemo sa Kosova. Moja porodica pogotovo. Moj muž je bio prosvetni radnik, radio je u Osnovnoj Školi “Aca Marović”, troje dece smo ovde zajedno izrodili, vaspitali, usmerili na pravi put. Čerka nam je završila pedagogiju, oba mlađa sina su završili srednje tehničke škole i oni su sad raseljeni. Žao mi je što se to tako izdogađalo, ali nikada čovek u životu ne zna šta će sve da doživi.

Ja sam od 1991. godine radila kao službenik u opštini Kosovo polje i bila sam informisana o samoj situaciji. Imala sam i dobre kontakte sa ljudima zbog samog posla koji sam obavljala jer sam radila na izdavanju građevinskih dozvola. Gde god je trebalo da izdam neki dokument, prvo sam išla da razgovaram sa ljudima o tome koje su im želje, kako misle da naprave kuću, u kom delu placa žele da postave tu kuću. Mi smo imali neke naše uslove, a hteli smo da ispoštujemo i uslove samih građana. Do 1999. godine je bio taj neki odnos u kome smo se mi uvažavali i poštovali. Posle toga naše komšije su napustile Kosovo i otišle u Makedoniju. Nakon toga je naišao jedan loš period u kome su njihove kuće paljene i uništavane, ali i kad su se vratili, mi smo onda isto razgovarali sa njima. (uzdiše) Mada, bila je teška situacija, bilo je optužbi, uzeli ste ovo ili ono.

Komšija Albanac koji je inače bio do nas u komšiluku, je uvek govorio da možemo da uđemo u kuću, da tamo imaju sve što su imali i pre, kaže, čak ni zavese nisu promenjene. To je meni bila jedna od dragih uspomena, jer mi je to davalo nadu da još uvek postoje ljudi koji veruju jedni drugima. Bilo mi je žao ovih ljudi koji su izgubili sve, ali eto vremenom... Neko je iz porodice možda otišao u inostranstvo, neko se vratio pa dobio pomoć, neko dobio mogućnost da izgradi novu kuću, ali mnogi od njih su dobili mnogo bolje objekte nego što su imali. Niko ne može da kaže kolika je tuga i kolika je žalost za uspomenama i za onim što čovek nosi u duši kad bude povređen i ostavi sve ono što je možda godinama sticao.

Mi smo prošli taj period 2004. godine kada je i nama zapaljena kuća. Tako da smo 17. marta 2004. godine⁴ prešli iz Kosova polja da živimo ovde i tu smo ostali. U međuvremenu, nama su kuću napravili. Eto, sticajem okolnosti, i ja sam bila u toj komisiji za procenu štete, za evidenciju koliko je ljudi ubijeno, koliko je kidnapovano, koliko je kuća zapaljeno, koliko je pomoćnih objekata uništeno... Tako da sam uz pomoć naše opštine i Evropske komisije opet dobila novi objekat, ali pre useljenja taj objekat je zapaljen. Tako da, eno ga stoji tako u Kosovu polju, mi se nismo vraćali, živimo ovde i dalje privatno...

Od 17. marta 2004. godine prešli smo ovde da radimo u ovom selu, i verujte da sam početak rada na ovim prostorima je bio dosta težak i mučan. U Kosovu polju smo 1999. godine baš zbog samog načina života u zajednici imali želju da se okupimo i da nešto menjamo. Od septembra meseca kada su se Albanci vratili svojim kućama, bilo da su bili u privatnom smeštaju ili u Prištini, pa su odatle dolazili da grade svoje objekte u Kosovu polju, bilo je dosta napada, bilo je dosta vređanja, bilo je dosta neke neprijatne tišine među nama samima, jer trebalo je ponovo sresti se sa tim ljudima i pričati šta se dogodilo. Nas pet žena je

⁴ U martu 2004. godine, kao posledica glasina da su Srbi udavili dvoje dece u reci Ibar, buknu li su protesti. Iako je jedini dokaz za to bilo svedočenje jednog od preživelih dečaka, strah i netrpeljivost su se brzo proširile, mobilizovale hiljade ljudi protiv Srba i njihove imovine. Norveški diplomata Kai Eide je kasnije sproveo detaljnu istragu o događaju pod okriljem UN-a.

napravilo inicijativu da se osnuje jedno udruženje kako bismo okupile žene baš zbog tog straha koji se ogledao u tome kako dete odvesti u školu, kako ga sačekati, kako razmišljati o tome da li će biti kidnapovano, da li će biti napadnuto jer imali smo seriju napada, posebno od strane albanske dece kada bismo prolazili pored Osnovne Škole “Aca Marović” koja je bila zajednička, i srpska i albanska. Ali, vremenom, od 1981. preko 1982. do 1989. godine, albanska deca su se povukla iz srpskih škola, i išla su u školu po privatnim kućama, zbog njihove bezbednosti, takva je politika bila.⁵ Albanci su radili svoj kosovski program, mi smo radili po programu republike Srbije, tako su godine prolazile, (uzdiše) a mi nismo bili zajedno.

Mogu da vam kažem, jednom prilikom kada sam svog sina ispraćala u školu, bio je organizovan prevoz iz Kosova polja u Ugrljare, to je bila školska 2000-2001 godina, sva srpska deca su napustila školu “Aca Marović” iz Kosova polja i prešla ovde u osnovnu školu u Ugljaru. Tu su organizovane tri, četiri smene da bi prihvatile tu srpsku decu iz srpskih sredina, da se ovde edukuju u ovoj staroj školi. Kada sam mom sinu rekla da ću ga ja ispratiti na autobus, da se ne plaši, jer je trebalo da prođe pored osnovne škole i železničke stanice gde je uvek bilo mladih albanske nacionalnosti koji su uvek koristili priliku da ako znaju da smo Srbi da mogu da nas gađaju i vređaju. Sin mi je rekao, “A ti si mi velika sigurnost što ćeš da me ispratiš, kad se ti isto bojiš kao i ja.” Ja mu kažem, ja se bojim ali je drugačije kada smo zajedno nego kad ideš sam.

To je bio taj grozan period kada su (uzdiše) i albanske i srpske majke brinule za bezbednost svoje dece. Stalno smo bile pod pritiskom i tenzijom da nešto ne bude i da ne dođe do nekog konflikta. Vi znate da su u toku one medijske kampanje kada su se deca albanske nacionalnosti u Mitrovici udavila, pa su onda optužili srpsko stanovništvo... Taj jedan talas je naišao 17. marta 2004. bile su one demonstracije u Čaglavici i Prištini, organizovani protesti... Tako da, kada su se mladi vraćali sa tih demonstracija pored naše kuće, obavezno bacali kamenje i razbijali nam prozore. Morali smo da držimo drvene kapke na prozorima, jer više nije vredelo kupovati staklo i zastakljivati vrata i prozore. To je taj jedan strah koji je kod žena stvorio jedan revolt jer ne možemo da pustimo dete da se tek tako igra u dvorištu. Mi smo imali na primer košarkašku tablu i onaj stub, gde sam ja stajala na kapiji i čekala da se moje dete malo igra, i ako naiđu albanska deca onda sam vikala da uđe u kuću da ga ne bi gađali. Znate koliko je bilo mržnje i netrpeljivosti između srpske i albanske dece? Onda smo se eto tako nas pet žena dogovorile da nećemo više samo da pričamo koliko nam je teško nego da se malo organizujemo, da krenemo sa nekim radom, da imamo neki javni aktivizam, i tako smo krenule sa radom.

⁵ Slobodan Milošević je do 1991. uveo zakone koji su srpski jezik proglasili službenim jezikom na Kosovu, svi Albanci zaposleni u javnoj upravi bili su otpušteni, a albanska deca su bila isterana iz škola. Reakcija Albanaca sastojala se u formiranju paralelnog školskog sistema i nastave koja se odvijala u privatnim kućama.